

Posudek vedoucího bakalářské diplomové práce:

Soňa SVETLÍKOVÁ, *Vývoj priemerného veku pri (prvom) pôrode v československom priestore v posledných desaťročiach*, FHS UK Praha 2024, stran 42.

Předkládaná práce je zaměřena na jeden z výrazných demografických jevů posledních několika desetiletí, totiž na výrazný vzestup průměrného věku (prvo)rodiček, který v československém prostoru nastal po roce 1989 a velmi dynamicky probíhal zejména v 90. letech 20. století (provázen byl i značným poklesem, ba až propadem úhrnné plodnosti) (s. 6). Autorka vychází z dat dostupných na stránkách Slovenského statistického úřadu a ze (sekundární) demografické literatury (přehled na s. 41-42). Výklad je v práci postupnými kroky zacílen na sledování uvedené změny ve třech vybraných slovenských okresech (resp. okresních městech: Detva, Gelnica a Senica) v posledních desetiletích, na komparaci hloubky a průběhu těchto změn v těchto vybraných okresech/městech a na zvažování možných příčin tohoto vývoje a případných lokálních rozdílů jeho průběhu. Předností práce je celková *struktura badatelského záměru*, dále pak *velmi vhodný a výzkumně dobře cílený výběr demografických dat a soustavném (byť místy až nadbytečně podrobné) členění výkladu*. Určitou slabinou práce je až přílišná strohost, stručnost textu (daná pravděpodobně spěchem při jejím dokončování), s daty se někdy zachází tak, jako by se spoléhalo, že hovoří sama za sebe, takže některé významné souvislosti mezi nimi jsou v práci obsaženy spíše jen implicitně.

Vývoj daného jevu v československém prostoru zařazuje autorka do kontextu dvou demografických transformací a do kontextu evropského vývoje posledních desetiletí (s. 12-14), následně (s. 20-21) na jiném místě ještě vřazuje Slovensko do kontextu střední a středo-východní Evropy. Práce podává výklad některých rysů demografického vývoje Slovenska (s. 15-24) včetně upozornění na vývoj úhrnné plodnosti od roku 1770 do 2021 na území České republiky Slovenska (růst 70. let, propad 90. let a pozvolná kompenzace tohoto propadu v posledních dvou desetiletích; Slovensko při tom vykazovalo v 70. letech vyšší úhrnnou plodnost, než vykazovaly české země, avšak v prvním desetiletí 21. století byly slovenské hodnoty úhrnné plodnosti nižší, než ty české - s. 23) Návazně je rozebírán pro vybrané okresy a města (lišící se ekonomickým vývojem a etnickým složením - vyšší zastoupení rómského etnika v okrese Gelnica) vývoje průměrného věku prvorodiček a průměrného věku všech žen při porodu (s. 25-32). Porovnání ukazuje především odlišnost vývoje v okrese Gelnica (průměrný věk prvorodiček a všech rodiček zde nedosahuje takové výše, jako v ostatních dvou okresech, a neroste tak dynamicky; v okresech Senica a Detva roste průměrný věk prvorodiček z hodnot okolo 22 let z 90. let na hodnoty mezi 29 až 36 lety v současnosti; v okrese Gelnica se pohybuje okolo 21 až 24 let po celé sledované období) oproti okresům Senica a Detva. Následně se zaměřuje na vývoj potratovosti (s. 33-36). Počet uměle přerušovaných těhotenství na 100 živě narozených ve všech třech okresech od 90.

let do současnosti klesal (plyne to z grafů na s. 34-36; tabulka na s. 33, opomíná uvádět k jednotlivým datům příslušný rok). Nejméně nápadný je pokles v okrese Senica (z hodnot okolo 80 na hodnoty mezi 70 až 60 umělými přerušeními těhotenství na 100 živorozených) , nápadnější v okrese Detva (z hodnot okolo 90 na hodnoty okolo 50) a Gelnica (z hodnot okolo 80 na hodnoty okolo 60).

Vůči předkládané práci je však nutno vyslovit některé připomínky a poznámky a položit několik otázek. Tyto otázky úzce souvisejí s, výše zmíněnou, stručností práce a směřují k tom, aby při ústní části obhajoby bylo explicitněji vysloveno to, co z práce na některých místech spíše pouze implicitně vyplývá.

(1.) Při sledování evropského kontextu (s. 12-14 a 20-21) by jako oblast s nejvyšším věkem při prvním porodu zasluhovalo vyzvednout jižní Evropu. Data, která jsou uváděna pro západní Evropu (Velkou Britanii, Francii, Německo) ne zcela korespondují s daty, která uvádějí Šprocha a Bačík pro rok 2018 (Branislav ŠPROCHA & Vladimír. BAČÍK, *Odkladanie rodenia detí a neskorá plodnosť v európskom preistore*, Demografie. Revue pro výzkum populačního vývoje 62/2020, s 123-141).

(2.) Prací na nejednom místě prostupuje výklad růstu věku prvorodiček a poklesu úhrnné plodnosti odkazem na ekonomickými a sociálními faktory". Ale není zcela jasné, v jaké smyslu mají tyto faktory vlastně působit (autorka to zmiňuje na s. 39). Jsou ekonomické těžkosti důvodem k odkladu porodu do vyššího věku, nebo naopak podněcují k dřívějšímu porodu? Literatura často uvádí, že k odkladu těhotenství do vyššího věku dochází v důsledku ekonomických obtíží, avšak jak celoevropské porovnání, tak porovnání v práci sledovaných tří slovenských okresů ukazuje, že vyšší průměrný věk prvorodiček je spíše v ekonomicky silnějších oblastech a v ekonomicky méně rozvinutých (např. Bělorusku, Ukrajina, Rumunsko, Bulharsko a okres Gelnica) je spíše srovnatelně nižší. Umíme to nějak vysvětlit? Totéž platí i o potratovosti, To, co je řečeno o okresech Senica a Gelnica (s. 3ý a 3í) ne zcela platí, Gelnica je ekonomicky slabší region, avšak potratovost je v něm oproti Gelnici v posledních letech nižší (srov. tabulka a grafy na s. 33-36).

(3.) Porovnávání zemí střední Evropy a Pobaltí podle rozdílů mezi průměrným věkem prvorodiček a průměrným věkem všech rodiček (mj. na s. 20 je omylem uvedeno, že jde o porovnávání věku prvorodiček a všech prvorodiček) naznačuje, že, jak autorka uvádí, na Slovensku, podobně jako v České republice, byla patrně menší tendence k druhým a dalším porodům, než v Polsku či v Pobaltí (propočteno podle dat k roku 2018, viz: Šprocha & Bačík 2020). Nebylo by stejným způsobem možné porovnat vývoje v okresech Senica, Detva a Gelnica (tj. porovnat, jak se v nich vyvíjel rozdíl mezi průměrným věkem prvorodiček a průměrným věkem všech žen při porodu)?*]

(4.) Uvážíme-li hodnoty ukazující, kolik připadalo umělých přerušení těhotenství na 100 živorozených v okresech Senica, Detva a Gelnica, ve vztahu k vývoji průměrného věku žen při (prvém) porodu v těchto okresech, bylo by možné se vyslovit k otázce, zda růst průměrného věku při (prvém) porodu nebyl dán častějším uplatňováním abortivních praktik? Ukazuje se, že platí spíše opak, ale šlo by zkusit podrobněji vysvětlit rozdíl mezi Senicou a Detvou na jedné a Gelnicou na druhé straně. Zajímavé by bylo i situování průměrného věku (prvo)rodiček v těchto třech okresech do slovenského kontextu**1 a situovat úroveň potratovosti do širšího historického a geografického kontextu (tyto hodnoty jsou kupříkladu ve srovnání s nynějšími českými velmi vysoké).

(5.) Podrobněji a explicitněji by zasluhovalo uvést kritéria volby tří vybraných slovenských okresů pro výzkum v této práci.

Předloženou práci však v zásadě považuji za přínosnou, proto ji *doporučuji k obhájení*. Vzhledem k výše řečenému ji navrhuji hodnotit jako *dobrou*, popřípadě, budou-li zodpovězeny při obhajobě položené otázky, až za *velmi dobrou*.

Jan Horský

28. července 2024

Poznámky:

*] Podrobnější náčrt možného postupu: V roce 2018 Šprocha & Bačík 2020: 140-141) byl rozdíl mezi průměrným věkem všech žen při porodu a průměrným věkem prvorodiček vyšší než 2 roky v Bělorusku (2,8), v Estonsku (2,8), v Kosovu (2,5), na Ukrajině (2.3), na Islandu (2,3), v Litvě (2,3), v Albanii (2,2), v Polsku (2,2) a v Lotyšsku (2,1).

(V kontrastu s tím byl tento rozdíl v Itálii pouze 0,8.) Při tom v některých z těchto zemí je tento rozdíl spojen s nižším průměrným věkem prvorodiček (na Ukrajině - 25,4, v Bělorusku 25, 8, v Albanii - 26,4 a v Kosovu 26,9). Pro tyto země platí předpoklad, že nižší průměrný věk prvorodiček je spojen s vyšší plodností. (Pro Island, s průměrným věkem prvorodiček 2á,3 roku by to však již neplatilo.). Ve zbývajících čtyřech zemích (v Polsku a v Pobaltí) byl věk prvorodiček roku 2018 podobný jako na Slovensku (autorka o tom na s. 20-21). Znamená to, že pro porovnání Slovenska, Polska a pobaltských zemí neplatí, že se úroveň

průměrného věku prvorodiček jednoznačně promítá do celkové plodnosti. To, co lze takto říci v celoevropském kontextu, by bylo možné zkusit vyslovit i ve vztahu k populaci okresů Senica, Detva a Gelnica.

**] Lze vyjít z toho, že V roce 2018 vykazovala celá slovenská populace průměrný věk všech rodiček 28,8 roku (Šprocha & Bačík 2020: 140-141) V témže roce byl průměrný věk všech rodiček v okrese Senica 31,8 roku, v okrese Detva 29,9 roku a v okrese Gelnica 26,3